

Iryna Bondarevska

National University of "Kyiv-Mohyla Academy", Ukraine

ORCID: 0000-0002-4807-0839

Істина і неконсеквентність: парадокс Лешка Колаковського

Truth and Inconsistency: Leszek Kolakowski's Dilemma

Abstract

In the philosophical works of Kolakowski, the concept of inconsistency is a guideline that moves the subject closer to truth. Truth disappears when consistency prevails, that is a logic, a method, a tradition of thinking. And there is no need to reject the sequence in general, as there is no need to follow it. But there is a conflict between Kolakowski as the Thinker and Kolakowski as the Human Being. The first one tries to find the best way to describe the world with concepts, the second one wants to gain a comfortable existence in the world. The first needs doubt, the second wants to feel certainty. The philosopher as the Human Being wants to have a firm belief in those things the Thinker can only be hopeful of. The purpose of the article is to show how the Human Being and the Thinker compete in Kolakowski's works, as their understanding of truth and the ways to it are different. Kolakowski's paradox is that the inconsistency of the mind should advance us towards the truth, but it reinforces doubts whether truth is possible in general. If you replace the inconsistency with faith, the prospect becomes even foggier. Consequently, the author concludes that Kolakowski stayed in the state of uncertainty regarding how to solve the conflict. Theoretically, he prescribes the need for faith but does not explain how to practically combine faith and doubt in one head. The Thinker often wins with the Human Being and then retreats and comes back again. The Thinker and the Human Being are not an identical opposition to rational and irrational. It is a conflict which concerns the two subject guidelines: will to know and will to exist.

Keywords: truth, inconsistency, Leszek Kolakowski, epistemology, certainty of existence, thinker and human being.

Предмет дослідження. Поняття *неконсеквентності* (непослідовності) в філософському доробку Колаковського претендує на роль настанови, яка допомагає суб'єкту пізнання перебувати

у максимальному наближенні до істини. Істина зникає там, де панує послідовність, тобто логіка, метод і вірність певним принципам. Йдеться не про відкидання послідовності взагалі, а про постійну готовність йти іншим шляхом. Так вважає Колаковський як мислитель, і з ним не згодний Колаковський як людина. Перший намагається знайти найкращий спосіб описання світу за допомогою понять, інший – досягти мінімального комфорту існування. Один потребує рефлексії, інший орієнтується на самопочуття. Іншими словами, філософ як мислитель *шукає* відповідь на запитання: чи можливо у бурхливому морі зневіри і розгубленості (себто у сучасному світі) тримати свій курс і мати надію, що він є правильний та веде до кращого життя. Натомість філософ як людина хоче мати як доконаний факт те, стосовно чого мислитель має лише сподівання. Мета цієї розвідки – показати, що в міркуваннях Колаковського змагаються *Людина і Мислитель*, адже вони по-різному розуміють істину і шляхи до неї, і що в цьому змаганні полягає суть певної теоретичної позиції. Наш предмет – це дві символічні фігури, два суб'єкта, які артикульовані у творах польського філософа¹. Щоб зробити експлікацію цих фігур, ми скористаємося низкою есеїв, у яких він розмірковує про істину та її досяжність. Але спочатку окреслимо проблему.

Позиція і відсутність позиції. У травні 1995 року в Варшаві відбулася публічна дискусія трьох видатних мислителів – Юргена Габермаса, Річарда Рорті та Лешека Колаковського. Предметом обговорення, в задумі організаторів, був сучасний стан філософії. Колаковському явно було відведено роль арбітра, адже інші учасники мали репутацію мислителів з діаметрально протилежними поглядами. Колаковський повинен був сприяти розкриттю обох позицій та виявленню їхньої взаємодоповнюваності².

¹ Йдеться про публікації праць філософа українською, англійською та російською мовами.

² A. Meizer, *Philosophy between the Lines: The Lost History of Esoteric Writing*, Chicago 2012, с. 327.

В результаті, його власна позиція не була артикульована як особливий погляд, який міг би претендувати на оригінальність та новизну. Ця позиція безумовно відрізнялася від інших двох, але їй бракувало певності, яка робить об'єкт більш придатним до обговорення. Якоюсь мірою Колаковський реалізував одну з заповідей постмодернізму: уникати позитивних тверджень³. Але при цьому він не погоджувався на відмову від істини. Ймовірно, саме непевність його позиції зумовила те, що значна частина коментаторів звертала увагу на виступи Габермаса і Рорті, забуваючи про третього учасника дискусії. І це не дивно, адже Колаковський свідомо практикував щось на зразок *відсутності* позиції⁴.

Філософ ще в 70-х роках означив цю теоретичну позицію як *неконсеквентність* (непослідовність). Варто наголосити, що така настанова мала погані шанси на легітимацію у філософії, яка шанує строгість дефініцій та логічні зв'язки. Бути непослідовним філософом – не велика честь. Але Колаковський не відмовився від цієї ідеї і практикував її як настанову все своє життя. І щоб зрозуміти, чому так сталося, маємо дати відповідь на декілька питань. Чи означає *непослідовність* відмову від істини як ключової філософської категорії? Чим настанова непослідовності відрізняється від визнання плюралізму істин? Якщо істина таки щось важить для філософа, яким чином вона може бути досягнута та ідентифікована без застосування механізму послідовності? Щоб знайти відповіді на ці питання, нам доведеться зробити реконструкцію поняття істини, яким оперує філософ, та проаналізувати кореляцію між цим поняттям і настановою *неконсеквентності*. Нам також доведеться розширити сферу аналізу за межі епістемологічної проблематики, щоб

³ N. Kai, *Richard Rorty*, [w:] *A Companion to Pragmatism*, edited by J.R. Shook, J. Margolis, Chichester–Malden–Oxford 2006, с. 133–134.

⁴ Він категорично заперечував при цьому, що така позиція є позицією *золотої середини*. Див.: I. Bondarevska, *Utopiia i nihilizm: filosofski uroky Liesheka Kolakowskoho*, [w:] *Naukovi zapysky NaUKMA. Filosofiia ta relihiieznavstvo*, t. 1., Kyiv 2018, с. 35–42.

зрозуміти діалектику непослідовності як проблему людського існування. Чому людина, шукаючи істину свого буття, обирає непослідовність чи відмовляється від неї? Чи може непослідовність забезпечити істинне підґрунтя для людського існування? Чи можна людині стати щасливою шляхом практикування непослідовності? В світлі цих питань проблема істини постає як проблема подолання екзистенційної непевності, характерної для людини у сучасному суспільстві⁵.

Аналізуючи поняття істини, Колаковський використовує перевірений метод – відсікає можливі хибні тлумачення. І ми підемо тим самим шляхом.

Істина і переконання. Відмінність істини і переконання, якою переймалися вже давні греки, Колаковський розглядає через призму технік *індоктринації*, серед яких він виокремлює фізичний примус і раціональну аргументацію⁶. Остання набула сили у зв'язку з поширенням ілюзії Просвітництва щодо можливостей розуму. Проте, цей спосіб переконання, або залучення до істини, не є ефективним, на думку філософа, оскільки люди не живуть самим лише розумом, і не засновують свої судження на розумних аргументах. До того ж, недоліком раціональної аргументації є те, що вона не охоплює *всієї* істини. Наприклад, вона не може пояснити розрізнення добра і зла⁷. А саме це розрізнення має для людей більше значення, ніж успіхи наукового пізнання.

Фізичний примус у порівнянні з раціональною аргументацією має ще менше спільного з істиною. Він позбавляє суб'єкта вибору, нав'язує знання у режимі пасивного повторення. І хоча примус стосується реального живого суб'єкта, а не абстракції суб'єкта пізнання, повнота істини (причетності до істини) залишається недосяжною. Цей метод передачі знання має погану

⁵ L. Kołakowski, *Tsyvilizatsiia na lavi pidsudnykh*, [w:] *Pokhvala nekonsekventnosti, abo yak buty konservatyvno-liberalnym sotsialistom: Esei*, Kyiv 2012, с. 248.

⁶ L. Kołakowski, *Vid istyny do istyny*, [w:] *Moi pravylni pohliady na vse*, Kyiv 2005, с. 58

⁷ *Ibidem*.

репутацію, наголошує Колаковський. Хто б хотів, щоб його змушували підтримувати певну позицію?

Отже, істина потребує іншого підходу і типу аргументації. Здається, що це той випадок, коли *кількість є складником якості*, як казав відомий письменник⁸.

Істина і прийнятність. Сучасна людина з легкістю пристає до теорії, яка визнає істину як прийнятне за певних обставин і в певній ситуації. Колаковський наголошує, що до такого тлумачення спонукає постмодерністська пропаганда⁹. І хоча в науці вдається чинити спротив цим пропагандистським атакам, в мистецтві та моральній сферах інша ситуація. *Anything goes!* панує, тобто корелює з відсутністю критеріїв для суджень, відсутністю заборон і невизначеністю сенсів існування. Історично уявлення про істину змінювалися наступним чином, вважає філософ. Колись античні скептики шукали певних критеріїв для визначення істини. У Новому часі мислителі були готові задовольняються істиною як регулятивною ідеєю: вона не існує, але має бути¹⁰. Проте згодом відкриття різних перспектив легітимзації істинного скасовує можливість співставлення і можуть гарантувати лише істину часткову, обумовлену цивілізацією, історією, ідеологією, мовою, тобто істину доцільного на основі прагматичних мотивів. У такому випадку істина стає відносною і не повною. Колаковський визначає історичні джерела сучасного скептицизму. Він походить: від щільних контактів з іншими цивілізаціями, від особливостей абстрактних мисленневих процедур, які запроваджуються у науці з XVII ст., та від філософії, яка редукує світ до змісту нашого сприйняття (Д. Г'юм, І. Кант). Скептицизм пронизує всі сучасні розмови про істину. Саме в цьому Колаковський вбачає проблему, яка виводить

⁸ D. Drozdowskyj, *Mam więcej projektów aniżeli czasu na ich realizację (80-lecie Mario Vargas Llosy)*, „Studia Polsko-Ukraińskie”, t. 3, 2016, s. 204.

⁹ L. Kołakowski, *A Remark on Our Relative Relativism*, [w:] *Debating the State of Philosophy*, edited by J. Niznik, J.T. Sanders, with comments of E. Gellner, R. Rorty, Westport–London 1996, s. 67–76.

¹⁰ *Ibidem*.

нас далеко за межі суто філософських дискусій¹¹. Релятивізм підриває підвалини людського існування, оскільки у людини є запит на істину як гарантію певності і впевненості існування.

Істина і навернення. Що таке *вся істина*, про яку постійно нагадує філософ? Якою вона має бути, щоб стати гарантом впевненості існування? Колаковський дає доволі чітку відповідь на ці питання. По-перше, така істина має стосуватися ключових моментів людського життя (добро і зло) або позначати поворотні пункти людського існування. По-друге, вона має бути доступною тільки в режимі *навернення*. А *навернення* – це тотальна зміна світогляду, яка відкидає необхідність раціональних обґрунтувань. Тільки через *навернення* можна здобути *всю істину*, а не окремі істини, повторює філософ.

Суть *навернення*, тобто зміст його істини, зазначає Колаковський, виражає твердження *Світ вже опановано!*¹². Онтологічна всеохопність і значущість такої істини безумовно витісняє будь-які сумніви. Позитивний психологічний стан в результаті *навернення* сягає необхідної певності (все вже гарантовано!), і настає звільнення від тривоги і фрустрації. В якийсь момент ми помічаємо, що *вся істина* є варіацією *благої звістки* християнства, отже *навернення* має відбуватися у акті *віри*. Ось як Колаковський пояснює необхідність переходу від знання до *віри* задля здобуття істини в її повноті.

Наділяючи нас даром сумніватися, бути незадоволеним з обмеженого знання, набутого тільки досвідом, прищеплюючи нам допитливість і прагнення зрозуміти світ, природа вклала в нас також потребу духовної певності, яку може заспокоїти тільки віра, яка накладається на факти, а не виводиться з них; самого знання, якби воно й сягало бозна-як далеко, не досить¹³.

Тільки істини *віри* є радикальними ліками від відчаю існування. У зв'язку з цим філософ робить висновки щодо виховання дітей.

¹¹ *Ibidem*.

¹² L. Kołakowski, *Vid istyny do istyny*, [w:] *op. cit.*, с. 61.

¹³ *Ibidem*, с. 69.

Навернення (індоктринація) дітей важлива тим, що закладає фундаментальний погляд на світ; і цей погляд визначає позитивну перспективу мислення – вже задану і завжди присутню осмисленість буття¹⁴. Принагідно можна зазначити, що так само вважають відомі педагоги сучасності¹⁵. Врешті йдеться про інтеграцію дітей до спільноти на підставі спільної віри у єдину для всіх істину.

Соціальний аспект здобуття *усієї істини* Колаковський трактує двоїсто, зауважуючи наявність позитивних і негативних моментів. Інтеграція у суспільство через визнання спільної для всіх істини теж має позитивні і негативні моменти. Спільнота, по суті, виступає *охоронницею істини*¹⁶. А вірність істині означає одночасно і вірність спільноті. Відтак існує загроза, що вірність спільноті стане важливішою за вірність істині. Потрібно зважати на те, що спільнота може заборонити доступ до інших джерел знання і що розрізнити, коли спільнота зловживає вірою своїх adeptів, об'єктивно важко через непевність самої межі.

Отже, спільна віра або спільна істина створюють соціальні гарантії певності існування. Але разом з тим вони створюють і можливості для маніпуляцій. Позиція Колаковського, як завжди, не однозначна.

Неконсеквентність як метод? Зважаючи на все, що вже сказано, робимо висновок: неможливо вимогу непослідовності зробити методологічним зобов'язанням для пошуку істини. Ми пам'ятаємо, що *метод* – це шлях, а методологічність – можливість пройти тим самим шляхом, яким вже пройшов інший¹⁷. Очевидно, що йдеться про послідовність, або можливість послідовності, на якій засноване наукове пізнання. Для останнього принциповою є повторюваність, яка сама по

¹⁴ L. Kołakowski, *Etika bez kodeksa* [w:] *Pokhvala neposledovatel'nosti*, Firenze 1974, c. 296.

¹⁵ F. Nembrini, *Di padre in figlio. Conversazioni sul rischio di educare* (rus), Kyiv 2013.

¹⁶ L. Kołakowski, *Vid istyny do istyny*, [w:] *op. cit.*, c. 61–62.

¹⁷ H.-G. Gadamer, *Shcho ye istyna?*, [w:] *Teksty ta pereklady*, T. Vozniak, Kharkiv 1998, c. 363–379

собі є доказом істинності. Опора на послідовність притаманна основним теоріям наукової істини. В кореспондентній теорії повторення стосується дотримання умов, у яких має проявитися істина. В когерентній – повторення здійснюється як узгодженість висловлювань, відтворення того самого в кожній новій пропозиції знання. В прагматичній теорії мають дублюватися почуття. Тією мірою, якою філософію вважають наукою, вона орієнтується на послідовність; якщо її не вважають наукою, вона потрапляє у сферу панування неконсеквентності і стає мистецтвом. Слово *мистецтво* означає тут не вишукане володіння будь-чим; воно вказує на індивідуально творчий характер мислення, не зобов'язаного дотримуватися жодних правил, тобто повторюватися. На доказ цього наведу визначення непослідовності у Колаковського.

Непослідовність як форма індивідуальної позиції є просто запасом непевності, прихованим у свідомості, перманентним відчуттям можливості власної помилки, якщо не власної помилки, то можливої правоти суперника¹⁸,

– зазначає філософ в есеї *Похвала неконсеквентності* (1958). Тут же він додає: *непослідовність є просто відмовою робити раз назавжди визначений вибір між будь-якими цінностями, які взаємно виключають одна одну*¹⁹. Що до способу існування непослідовності, то її практикують, а не проголошують²⁰. Отже вона є непридатною для репрезентації у розгорнутих теоретичних побудовах.

Непослідовність не може бути методом. Але вона придатна до того, щоб бути свідомою настановою, яка звільняє нас від іншої настанови – послідовності, прищепленої з дитинства як норма. Непослідовність завжди була порушенням норми

¹⁸ L. Kołakowski, *Pokhvala neposlidovnosti* [*Pochwala niekonsekwencji*], [w:] *Pokhvala nekonsekwentnosti, abo yak buty konservatyvno-liberalnym sotsialistom: Esei, idem*, Kyiv 2012, с. 48.

¹⁹ *Ibidem*, с. 49.

²⁰ *Ibidem*, с. 49–50.

існування, її доводилося приховувати²¹. Отже, *неконсеквентність* є іншим ім'ям свободи мислення, насамперед свободи від методу. Це означає, що вона *не є вимогою необхідною до виконання*. На неї поширюється можливість бути непослідовною²². И виходить так, що істина і процедури її досягнення та перевірки – це різні речі. Вірність процедурам віддаляє нас від істини; а щоб бути на шляху до істини, потрібно бути готовим рухатися по бездоріжжю, підкоряючи свій рух рельєфу місцевості, а не протореним стежкам.

Така *свобода* і залежність від обставин не приваблює Колаковського. Йому як людині явно бракує міцного ґрунту під ногами.

Непослідовність віри. В 2013 році, через чотири роки по смерті філософа, Джон Коннеллі опублікував статтю під назвою *Jester and Priest: On Leszek Kolakowski. How the great Polish philosopher went from being an anticlerical scourge to an apostle of John Paul II*. В ній він робить спробу зрозуміти еволюцію Колаковського від філософа-скептика і атеїста до захисника релігії та адепта папської політики (Іоанна Павла II). Автор статті звертає увагу на суперечності ставлення Колаковського до релігії. Власне йдеться про непослідовність етичного характеру, про уникнення свідомого самовизначення. Конеллі нагадує випадки, коли під час інтерв'ю Колаковського прямо запитували про його ставлення до релігії. И філософ уникав прямої відповіді. Він говорив, що його лякає така тема або що саме питання є інтимним і навіть непристойним²³. І хоча ці відповіді є цілком слухними, автор статті підводить читача до висновку, що Колаковський фактично прийняв віру, але ніколи не зізнавався у цьому самому собі.

Аналіз есеїв філософа підводить нас до подібного висновку. Ідея непослідовності переслідувала Колаковського з кінця 50-х

²¹ *Ibidem*, с. 55.

²² *Ibidem*, с. 59.

²³ J. Connelly, *Jester and Priest: On Leszek Kolakowski. How the great Polish philosopher went from being an anticlerical scourge to an apostle of John Paul II*, "The Nation", September 23, 2013, <https://www.thenation.com/article/jester-and-priest-leszek-kolakowski/> [10.09.2013].

років. Проте в питанні про Бога вона вже не мала такого блиску, як в епістемологічній площині. Непослідовність реально стала перешкодою на шляху розв'язання основної проблеми: звільнення від почуття тривоги, яке виникає як наслідок тотальної невизначеності існування, коли не залишається нічого такого, щоб не підлягало сумніву та іронічному дистанціюванню. Виходить так, що непослідовність є основним джерелом тривоги, оскільки постійно нагадує, що, ні зовні людини, ні в її думках немає нічого певного. Людину позбавлено сталої картина світу і розуміння свого місця у одвічному потоці існування. До того ж непослідовність розхитує можливість самовизначення усвідомленням відсутності достатніх підстав, незмінного апріорного переконання щодо можливості таких підстав. Адже важливо вірити, що *вся істина* можлива, і що ця можливість завжди з тобою.

Порівнюємо два сюжети у творах Колаковського.

Перший стосується відповіді на іронічне запитання, яке філософ ставить собі: чи щасливий Бог?²⁴ Саме питання і відповідь на нього ніби десакралізують предмет обговорення, розхитують віру необхідністю пояснень, перенесенням відповіді у дискурсивну площину. Це свідчить про те, що Колаковський раз-по-раз відтворює дистанцію стосовно істини²⁵, не *перетворюючись на саму істину*²⁶, хоча тільки в такий спосіб, як він сам зазначає, можна здобути *всю істину*.

Інший сюжет пов'язаний з оцінкою сприйняття деяких ідей – в працях філософа і в християнському віровченні. Ідеї часом здаються банальними²⁷, зауважує Колаковський, і в цьому немає

²⁴ L. Kołakowski, *Is God Happy?*, [w:] *Is God Happy? Selected Essays*, New York 2013, с. 211–218.

²⁵ C. May, *Leszek Kolakowski, Is God Happy? Selected Essays, New York 2013, 352 pp.*, review, „Society”, vol. 50(4), 2013, с. 422–425, <https://www.doi.org/10.1007/s12115-013-9681-x> [24.05.2013].

²⁶ L. Kołakowski, *Vid istyny do istyny*, [w:] *op. cit.*, с. 60

²⁷ L. Kołakowski, *Smert utopii nanovo pereosmyslena*, [w:] *Moi pravylni pohliady na vse*, Kyiv 2012, с. 21.

нічого дивного. Якщо йдеться про фундаментальні для нашого існування ідеї, то ми звикаємо до них з дитинства і вважаємо неспростовним дороговказом у житті. Очевидно, що філософ не розглядає банальність як протилежність істини. І це важливо, адже ми знаємо, що банальність є іншою назвою повторюваності, яка знекровлює висловлювання і робить недоступним для розуміння його унікальний зміст. Здоровий глузд підказує, що повтори і повторюваність є дуже важливими для людського існування. У нашому мисленні завжди не бракує повторів, і на деяких з них тримається наше бачення світу. Справді, було б доволі травматично кожного ранку прокидатися у світі, який потрібно впорядковувати з нуля. І якщо потреба жити в безпеці є часто важливішою за потребу розуму, як стверджує Колаковський²⁸, повторюваність стає одним зі способів здобуття певності. Отже конфлікт епістемологічної настанови *неконсеквентності* і простої потреби жити в безпеці є неминучим.

Висновки. *Неконсеквентність* є продуктивною в царині епістемології, оскільки орієнтує суб'єкта на гнучкість мислення, але вона є вкрай проблемною в перспективі сенсу людського життя. Світ без Бога (Абсолюту) – це світ, у якому незатишно жити. Виявлена суперечність здається нерозв'язною.

Що ж має робити філософ у цій ситуації? Який вихід диктує його досвід і мислення?

Однозначної відповіді Колаковський не дає. Він лише висловлює застереження на кшталт: *міцні вірування легко перетворюються на фанатизм, а брак вірувань, легко породжує розумовий та моральний параліч*. Так закінчує він своє міркування про релятивізм в дискусії трьох філософів²⁹. Отже, існують лише дві протилежні позиції, і не може бути третьої (нейтральної)³⁰.

²⁸ L. Kołakowski, *Vid istyny do istyny*, [w:] *op. cit.*, c. 61.

²⁹ L. Kołakowski, *A Remark on Our Relative Relativism*, [w:] *Debating the State of Philosophy*, edited by J. Niznik, J.T. Sanders, with comments of E. Gellner, R. Rorty, Westport–London 1996, c. 67–76.

³⁰ V. Karpinski, *Leszek Kołakowski: Nabrosok k portretu*, „Novaia Pol'sha”, № 9, 2012.

При всій правдивості і влучності критики раціоналізму, скептизму, релятивізму та інших *змів* Колаковському не вдається чітко означити свою позицію. Найліпша рекомендація, яку він міг дати своїм читачам, – це не затримуватися примусово в жодній пізнавальній позиції. Але така *неконсеквентність* жодним чином не спроможна надати певності людському існуванню у теперішньому чи відкрити таку перспективу у майбутньому. Обґрунтування непослідовності філософськими засобами перетворює проблему пізнання на проблему існування. Єдині ліки проти безвиході, яка є наслідком застосування настанови непослідовності – це релігія. Але й тут, як підказує мислення, годі шукати певності. Релігія культивує, як вірність, так і його негативну форму – фанатизм. Вона налаштовує на готові рішення, викорінює сумніви. Все це суперечить *неконсеквентності*. Отож, маємо конфлікт.

Парадокс полягає в тому, що непослідовність розуму мала б, як доводить філософ, просувати нас до істини, але вона натомиць позбавляє нас певності щодо її досяжності взагалі. Якщо замінити непослідовність на віру, перспектива стає ще більш туманною. По-людськи зрозуміла потреба в безпеці може проявляти себе як нетерпимість. А нестримний скепсис – може породжувати нігілізм³¹. Колаковський, як показує аналіз його есеїв, змінював свої погляди, але перебував у стані невизначеності щодо подолання виявленої ним двоїстості³². Теоретично він прописує необхідність віри, але не пояснює як практично поєднати віру і сумнів в одній голові. *Мислитель* у ньому часто перемагає *Людину*, а потім тимчасово відступає під натиском життєвого досвіду. І так до нескінченності. І до непевності...?

Без ідеї Бога не вдається сформувати якусь позитивну життєву програму як альтернативу нескінченній критиці і руху від

³¹ I. Bondarevska, *op. cit.*, с. 35–42.

³² Варто порівняти два есеї – *Жрець і блазень* (1962) та *Розпад комунізму як філософська подія* (1994), щоб переконатися в цьому. Див.: L. Kołakowski, *Zhrets i shut*, [w:] *Pokhvata neposledovatel'nosti*, Firenze 1974, с. 22–63; L. Kołakowski, *Rozpad komunizmu yak filosofska podiia*, [w:] *Pokhvata nekonsekventnosti, abo yak buty konservatyvno-liberalnym sotsialistom: Esei*, Kyiv 2012, с. 227–240.

одного сумніву до іншого. І заклинання про те, що непослідовність як настанова не потребує *вірності*, здається, не зарадять в цій ситуації. Непослідовність таки передбачає постійну підозру (це істина чи не істина?), і не спроможна дискурсивно забезпечити екзистенційний фундамент для наших пізнавальних зусиль, тобто певності щодо їхньої продуктивності щодо смислу життя.

Важливо зазначити, що реконструйоване протистояння настанов *Мислителя* і *Людини* не є тотожне опозиціям раціонального та ірраціонального, віри та розуму, скептицизму та догматизму. Конфлікт дійсно стосується істотно різних суб'єктів. Один – це абстрактна воля до знання, інший – абстрактна воля до існування. І очевидна несумісність їхніх настанов драматизує людське життя. Проте, якщо ми уважніше переглянемо засади міркувань Колаковського шанс таки з'являється. Саме поняття *неконсеквентності* дає такий шанс.

Якщо вимога непослідовності поширюється на саму цю вимогу (на чому наголошував філософ), то послідовність і непослідовність однаковою мірою втілюють загальний принцип. Ніщо не змушує нас бути послідовними в непослідовності. Тобто, ось тут я глибоко переймаюся істиною без жодних натяків на недовіру, але ніщо не заважає мені наступної миті поставити все це під сумнів і навпаки. Третя позиція, існування якої спростовує Колаковський, - це перехід, зміна позиці, відсутність примусу або зобов'язання мислити в певний спосіб. Це дух вільного просування серед ідей і світоглядів у режимі спонтанного реагування на виклики обставин. Він якнайкраще демонструє універсальність запропонованої Колаковським настанови. Це, власне, не окрема позиція, це принцип темпоралізації позицій. Кожній істині – свій час. Істина у Колаковського обумовлена часом, тому її в певному сенсі можна вважати *дочкою часу* (*veritas filia temporis*)³³. Саме такого висновку вдалося дійти в результаті аналізу.

³³ Цей вислів стародавньої мудрості у дещо в іншій релакції – *Veritas filia temporis, non autoritas* – актуалізувала Валентина Соболев. У Вступі до Числа 2 щорічника „Studia Polsko-Ukraińskie” вона таким чином означила головне

Bibliography

- Bondarevska I., *Utopiia i nihilizm: filozofski uroky Liesheka Kolakowskoho*, [w:] *Naukovi zapysky NaUKMA. Filozofia ta religioznavstvo*, t. 1, NaUKMA, Kyiv 2018, c. 35–42.
- Connelly J., *Jester and Priest: On Leszek Kolakowski. How the great Polish philosopher went from being an anticlerical scourge to an apostle of John Paul II*, „The Nation”, September 23, 2013, <https://www.thenation.com/article/jester-and-priest-leszek-kolakowski/> [10.09.2013].
- Drozdowskyj D. *Mam więcej projektów aniżeli czasu na ich realizację (80-lecie Mario Vargas Llosy)*, „Studia Polsko-Ukraińskie”, t. 3., 2016, c. 201–209.
- Gadamer H.-G., *Shcho ye istyna?*, [w:] *Teksty ta perekłady*, T. Vozniak, Folio, Kharkiv 1998, c. 363–379.
- Kai N., *Richard Rorty*, [w:] *A Companion to Pragmatism*, edited by J.R. Shook, J. Margolis, Blackwell Publishing, Oxford 2006, c. 127–138.
- Karpinski V., *Leszek Kołakowski: Nabrosok k portretu*, „Novaia Pol'sha”, № 9, 2012, <https://www.novpol.org/ru/B1CYHuzDiZ/LEShEK-KOLAKOVSKIJ-NABROSOK-K-PORTRETU> [01.09.2012].
- Kolakowski L., *Smert utopii nanovo pereosmyslena*, [w:] *Moi pravylni pohliady na vse*, Kyevo-Mohylianska akademiia, Kyiv 2005, c. 8–22.
- Kolakowski L., *A Remark on Our Relative Relativism*, [w:] *Debating the State of Philosophy*, edited by J. Niznik, J.T. Sanders, with comments of E. Gellner, R. Rorty, Praeger, Westport–London 1996, c. 67–76.
- Kolakowski L., *Is God happy?*, [w:] *Is God happy?: Selected Essays*, New York 2013, c. 211–218.
- Kolakowski L., *Etika bez kodeksa*, [w:] *Pokhvata neposledovatel'nosti*, Edizioni Aurora, Firenze 1974, c. 252–296.
- Kolakowski L., *Zhrets i shut*, [w:] *Pokhvata neposledovatel'nosti*, Edizioni Aurora, Firenze 1974, c. 22–63.
- Kolakowski L., *Vid istyny do istyny*, [w:] *Moi pravylni pohliady na vse*, Kyevo-Mohylanska akademiia, Kyiv 2005, c. 56–64.
- Kolakowski L., *Pokhvata neposlidovnosti*, [w:] *Pokhvata nekonsekventnosti, abo yak buty konservatyvno-liberalnym sotsialistom: Esei*, Hrani-T., Kyiv 2012, c. 43–60.
- Kolakowski L., *Rozpad kommunizmu yak filozofska podia*, [w:] *Pokhvata nekonsekventnosti, abo yak buty konservatyvno-liberalnym sotsialistom: Esei*, Hrani-T., Kyiv 2012, c. 227–240.

правило для тих, хто в цьому виданні представляє результати своїх пошуків істини. V. Sobol, *Słowo wstępne*, „Studia Polsko-Ukraińskie”, t. 2, 2015, c. 13.

- Kołodkowski L., *Tsyvilizatsiia na lavi pidsudnykh*, [w:] *Pokhvala nekonsekwentnosti, abo yak buty konservatyvno-liberalnym sotsialistom: Esei*, Hrani-T, Kyiv 2012, c. 240–250.
- May C., *Leszek Kolakowski, Is God Happy? Selected Essays*, 2013, New York: Basic Books, 352 pp., review, „Society”, vol. 50(4), 2013, c. 422–425.
- Meizer A., *Philosophy between the Lines: The Lost History of Esoteric Writing*, University of Chicago Press, Chicago–London, 2014.
- Nembrini F., *Ot ottsa k synu. Besedy o riskovannom dele vospitaniia*, Duh i Litera, Kyiv 2013.
- Sobol V., *Słowo wstępne*, „Studia Polsko-Ukraińskie”, t. 2, 2015, c. 13–14.